

PETR CIMALA

JAK A PROČ VZNIKL MANDÁTNÍ SYSTÉM TYPU A SPOLEČNOSTI NÁRODŮ?

Abstract

This paper deals with the Class A mandate of the League of Nations, which affected a postwar configuration in the Middle East. It pays attention to a way of making of the system and also demonstrates the final form by treaties between Allied Powers and the Ottoman Empire (Turkey) and by the Mandate for Palestine. It discovers that this system should have originally assisted the new nations to entrench politically in full. However, it also secondarily offers one of the possible views on the origin of the Arab-Israeli problem, which upsets the relation between the West and the Middle East.

Key words

20th century, First World War, League of Nations, mandate system, the Middle East

Úvod

V českých odborných kruzích není problematika mandátního systému Společnosti národů frekventovaným tématem. A pokud se k ní někdo vyjadřuje, vychází často ze zahraničních sekundárních zdrojů. Nejedná se ovšem o téma nepodstatné, nýbrž klíčové. Pokud totiž chceme pochopit současnou situaci na Blízkém východě, je nezbytné studovat události poválečného uspořádání mezinárodních vztahů, konkrétně konfigurace mandátního systému, resp. mandátního systému typu A. Pouze dostatečně široce pojatý výzkum tehdejší situace nám může odhalit, nejen jak samotný mandátní systém Společnosti národů vznikl, ale zároveň nám může odpovědět na otázku, proč vznikl a proč v této podobě.

Klíčové ideje

Myšlenky Woodrow Wilsona

Zkušenost prvního velkého světového konfliktu významně ovlivnila myšlení tehdejších předních politiků. Zejména vůdčí osoby *Dohody* se podílely na finální podobě nového světového pořádku, který měl zamezovat jakýmkoli budoucím konfliktům mezi státy. Mezi ně patřil i americký prezident Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), který je znám jako propagátor ideje *sebeurčení národů* či ideje *kolektivní bezpečnosti*.

Výchozí úvahy Wilsona se odvíjely od pojmu bezpečnosti. Během první světové války totiž USA nebyly nijak chráněny před hrozbou z východní polokoule. Neexistoval ani žádný kolektivní či bilaterální bezpečnostní systém, který by USA, tuto demokracii a jiné, chránil. Tedy USA Wilson vnímal jako „Lockovský stát v Hobbesovském světě“. Šíření demokracie totiž mělo zaručit nastolení míru, tj. bezpečí, neboť věřil, že demokratické státy spolu války nevedou. Wilson tímto navazoval na liberalismus Immanuela Kanta.¹ V lednu 1915 se proto Wilson snažil jednat s latino-americkými vládami o přijetí *Pan American Act*, jež měl zajišťovat *kolektivní bezpečnost* na západní polokouli. Státy si měly zaručit teritoriální integritu a politickou nezávislost pod republikánskou formou vlády. Z tohoto plánu sešlo díky teritoriálním tahanicím samotných států, nicméně idea *kolektivní bezpečnosti* Wilsonovu mysl už neopustila.²

Před rokem 1918 Wilson také formuloval ve svých projevech onu slavnou ideu *sebeurčení národů*, jež samozřejmě nebyla myšlenkou nijak novou. Wilson ovšem neužíval přímo označení *sebeurčení* (self-determination), ale prohlašoval, že „každý národ (every people)³ má právo si vybrat odpovídající svrchovanost (sovereignty)“ a že občané nejsou poddanými státu, ale naopak jeho suverény, kteří sami mohou vybudovat stát. Idea

¹ Wilson je v politologické literatuře řazen ke stoupcům liberálního institucionalismu, tj. idealismu, což mj. znamená, že jeho myšlenky jsou formulovány preskriptivním způsobem, tj. jak by měl svět vypadat.

² F a l k , Richard A.: *The declining world order: America's imperial geopolitics*. London 2004, s. 7; P a r k e r , Geoffrey: *Western geopolitical thought in the twentieth century*. London 1985, s. 30; S i c k e r , Martin: *The Geopolitics of Security in the Americas: Hemispheric Denial from Monroe to Clinton*. Westport 2001, s. 68–69 a W a l l e r s t e i n , Immanuel Maurice: *Geopolitics and geoculture: essays on the changing world-system*. Cambridge 1991, s. 5.

³ People, tj. kolektivum označující všechny muže, ženy a děti konkrétní země nebo rasy.

sebeurčení národů se stala dalším „stavebním kamenem“ budoucího versailleského systému.⁴

S ideou *sebeurčení národů* úzce souvisí idea *rovnosti národů*. Již Hugo Grotius formuloval právní doktrínu, že co je zákonné a nezákonné pro jeden národ (nation), to je zákonné a nezákonné pro každý další národ, čímž je jinými slovy vyjádřena *rovnost národů*. Wilson tuto ideu vtělil do preambule svých *Čtrnácti bodů*, ve kterých uvádí, že svět by měl být bezpečný pro každý mírumilovný národ, který si přeje žít svůj vlastní život a určovat si své vlastní instituce. Zároveň by měla být zaručena spravedlnost a férové jednání s jinými národy, stejně jako existence protiváhy proti síle a sobecké agresi. Všechny národy (peoples) jsou si proto partnery.⁵

Teprve 8. ledna 1918 pronesl Wilson řeč v Kongresu, jež obsahovala oněch *Čtrnáct bodů*, které se staly válečnými cíly *Dohody* na konferenci ve Versailles a jež představovaly ucelený programem budoucího geopolitického uspořádání světa, v němž měl panovat světový mír. Prvních pět bodů definovalo budoucí základy světového pořádku, přičemž 14. bod navrhoval určité všeobecné sdružení národů, které mělo tyto základy zabezpečovat, zatímco 6. až 13. bod se věnovaly konkrétním územním úpravám.

Wilson předně navrhoval novou diplomacii, která měla být vedena maximálně transparentně, přičemž zapovězeno bylo jakékoli dobývání území (Preambule a 1. bod). Zaručena měla být rovněž svobodná plavba v neteritoriálních vodách v dobách míru i války, avšak uzavření by bylo povoleno pouze jako mezinárodní akce pro prosazení mezinárodních smluv (2. bod). Do nejvyšší možné míry se měly také odstranit ekonomické bariéry a založit rovné podmínky odchodu mezi všemi národy (3. bod). Vyzbrojení jednotlivých států se pak mělo zredukovat na nejnižší možnou úroveň, přičemž výše této úrovně nesměla ohrozit bezpečnost států (4. bod). Co se týče koloniálních požadavků, navrhoval Wilson, aby v otázkách svrchovanosti měly zájmy všech zainteresovaných stran, včetně obyvatel, stejnou váhu jako legitimní požadavky vlády, jež měla být vytvořena (5. bod). Onen 14. bod pak požadoval vytvoření všeobecného sdružení národů, které mělo po-

⁴ P o m e r a n c e , Michla: *The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception*, The American Journal of International Law, Vol. 70, No. 1, January 1976, s. 1–2; *Společnost národů, její účel a organizace: S úvodem ministra zahraničních věcí Dra. Eduarda Beneše*. Praha 1928, s. 12 a W h e l a n , Anthony: *Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 43, No. 1, January 1994, s. 99.

⁵ A r m s t r o n g , S. W.: *The Doctrine of the Equality of Nations in International Law and the Relation of the Doctrine to the Treaty of Versailles*, The American Journal of International Law, Vol. 14, No. 4, October 1920, s. 563 a W i l s o n , Woodrow: *Fourteen Points*. New Heaven 2010. Citováno dle: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (cit. 20.2.2010).

skytovat vzájemné záruky politické nezávislosti a územní integrity všem státům bez ohledu na jejich velikost (14. bod). Konečně v závěru *Čtrnácti bodů* Wilson konstatoval, že společným bojem USA a mírumilovných vlád a národů proti imperialistům má být dosaženo spravedlivého a stabilního míru, jenž ovšem mohl být udržen pouze odstraněním hlavních příčin a důvodů k vedení války.⁶

Budoucích mandátních území typu A se týkal až 12. bod, který obsahoval myšlenku, že tureckým částem bývalé Otomanské říše měla být poskytnuta suverenita a ostatním národnostem (nationalities) měla být zabezpečena jistá existence a absolutně nikým nenarušovaná příležitost autonomního rozvoje.⁷ Dardanely pak měly být trvale otevřeny jako volná cesta lodím a obchodu všech národů pod mezinárodními zárukami.

Celkově Wilsonova koncepce předpokládala odstranění hlavních důvodů, jež by mohly iniciovat válku, a vytvoření mechanismu, který by umožňoval řešit případné mezinárodní konflikty smírnou cestou. Vize budoucího uspořádání světa spolu s idejemi *sebeurčení*,⁸ *rovnosti národů* a *kolektivní bezpečnosti* se tedy následně staly podkladem pro mírovou konferenci v Paříži. Jejím cílem bylo tyto vize a ideje naplnit a vtělit do budoucí *Úmluvy o Společnosti národů*, která se stala součástí všech mírových smluv vzešlých z pařížské mírové konference.⁹

⁶ P a r k e r , G.: *Western geopolitical thought*, s. 30.

⁷ Z historie víme, že Arméni či Kurdové svoji šanci na *sebeurčení* po válce nedostali, byť se s vytvořením jejich státu počítalo, jak to dokládá např. čl. 62–64 *Sèvreské mírové smlouvy* týkající se budoucího zřízení Kurdistanu a čl. 88–93 *Sèvreské mírové smlouvy* týkající se Arménie. *The Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Turkey signed at Sèvres, August 10, 1920*. Provo 2010. Citováno dle: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Section_I_Articles_1-260 (cit. 20.2.2010). [Dále jen *The Treaty of Sèvres*].

⁸ Pokud bychom hledali termín *sebeurčení* v *Úmluvě o Společnosti národů*, neuspějeme. Nicméně tento princip je v ní obsažen, jak to dokládá Wilsonova řeč ve *Společnosti národů* 25. září 1919, ve které Wilson interpretuje znění čl. 10 a 11 *Úmluvy*: „Článek deset stanovuje, že každý člen *Společnosti* (rozuměj *Společnosti národů* – pozn. P. C.) se zavazuje respektovat a hájit teritoriální integritu a existující politickou nezávislost každého jiného člena *Společnosti* stejně jako proti vnější agresí. Nikoli ale proti vnitřním nepokojům. Není zde nikoho u tohoto stolu, kdo by nemohl přijmout posvátnost práva *sebeurčení*, posvátnost práva jakékoli složky národa říci, že nebude žít pod vládou, pod kterou nyní žije, a dle článku jedenáct *Úmluvy* (rozuměj *Úmluvy o Společnosti národů* – pozn. P. C.) je jí poskytnut prostor říci, zda pod ní bude žít či nikoli.“ W i l s o n , Woodrow: *Historic Speeches – League of Nations, September 25, 1919*. PresidentialRhetoric.com 2010. Citováno dle: <http://www.presidentialrhetoric.com/historicspeeches/wilson/leagueofnations.html> (cit. 20.2.2010).

⁹ M o r a v c o v á , Dagmar – B ě l i n a , Pavel – P e č e n k a , Marek: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914–1941*. Praha 1994, s. 23–24; P o m e r a n -

Úroveň civilizace

Vůči Wilsonovu idealismu působila tehdejší mezinárodní praxe, kdy západní velmoci měly tendenci hodnotit mimozápadní lid jako slabý, divošský (savage), nedostatečně vyvinutý. Ostatně i mezinárodní právo nebralo tyto lidi v potaz. Jejich teritoria se proto nemohla stát v očích Západu plnými členy civilizovaného mezinárodního společenství. Dokonce i když se jednalo o území, na nichž sídlily starověké civilizace (Čína, Asýrie, Arábie¹⁰, Persie apod.), nebyla jejich minulé existence dostatečným předpokladem k zisku plného členství v civilizované rodině národů. Jinými slovy moc a kontrola nebyly shledávány jako dostatečnými podmínkami k zisku plného členství ve společenství civilizovaných států. Dokonce ani přijímání mezinárodních právních závazků či vykonávání diplomacie dle západních měřítek na tom nic neměnilo. Teprve zřeknutí se „necivilizovaného“ jednání, jež kladlo na suverénní státy morální omezení, otevíralo vstup mezi civilizované národy.

V mezinárodní právu ovšem nebyl inkorporován žádný „civilizační test pro členství v mezinárodní (západní) společnosti“. Existoval ale určitý korpus kritérií *úrovně civilizace* (the standard of civilization), jež měl svůj původ v Evropě a jehož splnění pomáhalo aspirujícímu státu dosáhnout stupně vývoje, který ospravedlňoval jeho vstup do civilizovaného mezinárodního společenství, tj. odlišil moderní společnosti od těch zaostalých.

Určitým testem klasické *úrovně civilizace* byla například existence vlády, která by byla schopná vládnout moderním bělochům Západu a pod kterou by mohla bílá civilizace bez problémů existovat, tj. pokud by zásah na zajištění prosperity bílé civilizace ve státě byl jen minimální. Tímto státy Západu stanovovaly, že musí být chráněna práva cizinců na život, na osobní důstojnost, na majetek a svobodu obchodu a na náboženství. Zároveň od národů očekávaly, že zavrhnou „necivilizované praktiky“ jako otrokářství, piraterii, polygamii, vraždy novorozeňat či „barbarské“ trestní praktiky.

c e , M.: *The United States and*, s. 1–2; *Společnost národů, její účel a organisace*, s. 12 a W h e l a n , A.: *Wilsonian Self-Determination*, s. 99.

¹⁰ Formát transliterace z arabštiny do češtiny není v České republice ustálený, a přestože by bylo možné přepisovat slova přesněji, budu užívat zjednodušený zápis. To znamená, že budu psát Irák, Saúdská Arábie, Hidžáz, Nadžd, Ibn Saúd namísto přesnějších přepisů ‘al-‘Irāq, Sa‘údská ‘Arabíje, ‘al-Ĥiğāz, Nağd, ‘Ibn Sa‘úd apod. U složených slov (genitivních spojení) zase budu užívat jejich stažené tvary, přičemž první část vždy ponechám v nominativu, tj. slovní spojení nebudu v jeho první části skloňovat. Budu tedy psát Abdulláh (zjednodušený a počestěný tvar přesnějšího ‘Abdullāh) namísto ‘Abd-u ṡllāh (‘Abd – otrok/služebník, písmeno u – koncovka nominativu, ṡ – wasla/„spojovník“ (odpadá písmeno a) a ‘Allāh – Bůh, tedy ‘Abd-u ṡllāh=Boží služebník).

Tento přístup západních národů pak spolu s ekonomickými zájmy, velmocenskou politikou a dalšími idejemi (sociální darwinismus, „vědecký“ rasismus, osvícenská idea pokroku), vytvářel imperiální systém. Díky němu civilizované národy získaly pocit, že disponují objektivním vědeckým základem, poznáním, které jim dovoluje nadřazovat západní kulturu nad kultury ostatní. Tato nadřazenost tedy byla vnímána jako vědecky dokázaná, jako vědou objevený zákon.

V mezinárodním právu mezitím nastal přesun od přirozenoprávní interpretace k pozitivistické. Přirozenoprávní výklad poskytoval humánnější přístup vůči divošským a barbarským národům, protože cizí vládce dle ní neměl právo vykořisťovat, ale naopak ochraňovat podmaněné národy a zlepšovat jejich podmínky. Naproti tomu pozitivistická interpretace zdůrazňovala, že platné jsou jen ty závazky, ke kterým se stát zaváže, přičemž zacházení s obyvatelstvem uvnitř státu není záležitostí mezinárodního práva. Toto zhoršení postavení „necivilizovaných“ národů nesmíme ale vnímat příliš kriticky, neboť civilizované státy nesledovaly vždy jen své zájmy. Zasazovaly se rovněž za zákaz obchodu s otroky, za reformu trestních zákoníků či za garanci práv cizinců.

Pokud jde o Otomanskou říši, ta byla shledána za suverénní stát, nicméně nikoli za plnoprávného člena mezinárodní společnosti. Dokládá to například fakt, že obyvatelé Západu se nechtěli podrobit zákonům „asijského barbarismu“, a spadali proto pod extrateritoriální jurisdikci svých vlastních konzulů na oněch územích. To zajišťovaly vzájemné smlouvy, tzv. kapitulace,¹¹ které byly nerovné a narušovaly suverenitu těchto území.¹²

¹¹ Režim exteritoriálních kapitulací byl ukončen *Smlouvou z Lausanne*. D o n n e l l y , Jack: *Human Rights: A New Standard of Civilization?*, International Affairs, Vol. 74, Issue 1, January 1998, s. 9.

¹² B o w d e n , Brett: *Globalisation and the shifting 'Standard of Civilization' in international society*. Canberra 2002, s. 1–4. Citováno dle: <http://www.arts.anu.edu.au/sss/apsa/Papers/bowden.pdf> (cit. 20.2.2010); D o n n e l l y , J.: *Human Rights*, s. 3–7 a 9, M a l i n a , Jaroslav: *Člověk – „rasy“ a rasové mýty*. Praha 2007, s. 1–9. Citováno dle: www.fhs.cuni.cz/kos/kestazeni/tttxty/rasove_myty.doc (cit. 20.2.2010) a P a y n e , Rodger A. – S a h a t , Nayef H.: *Democratizing Global Politics: Discourse, Norms, International Regimes, and Political Community*. Albany 2004, s. 29 a 31.

Mandátní systém Společnosti národů

Prolog ke vzniku mandátního systému

Vítězství Spojenců v roce 1918 předložilo na jednací stoly řadu otázek ohledně budoucí podoby světového pořádku. Mimo jiné se řešila i problematika území, jež vlivem války přestala být pod svrchovaností jednotlivých států. Vzhledem k tomu, že Otomanské říše skončila ve válce na straně poražených, spadala do této problematiky i blízkovýchodní území tohoto státu.

Některá území, třeba Libanon, byl pod přímou britskou vojenskou správou. Naopak Sýrie a Zajordánsko bylo spravováno arabskou vládou emíra Fajsala. Roku 1919 se ale Britové stáhli do Palestiny a Sýrii s Libanem přenechali Francouzům, kteří vytvořili tzv. Velkou Sýrii, zahrnující i řadu muslimských oblastí, jež nebyly se Sýrií nijak provázány. To bohužel postihlo Fajsalovo Syrské království, které bylo zničeno. Tyto události tedy demonstrují, že buď byla území po válce okupována velmocemi nebo bylo Arabům odepráno právo na *sebeurčení*. V prvním případě území nebyla plnoprávnými členy mezinárodního společenství států, neboť postrádaly suverenitu, a to nejen vnitřní, ale i vnější.¹³ V druhém případě ovšem velmoci porušily jimi schválený a prosazovaný princip, který na Blízkém východě křížil jejich plány. Arabové byli bráni velmocemi jako národ, jež si nebyl schopen vládnout sám bez cizí pomoci. V obou případech tedy platilo, že se nejednalo o území, jež si svobodně vládla, resp. nešlo o subjekty mezinárodního práva. Jako taková tudíž nemohla být přijata do *Společnosti národů* (čl. 1 *Úmluvy o Společnosti národů*) a podílet se na budoucím vývoji světového řádu.¹⁴

Tato situace ovšem musela být nějakým způsobem „legalizována“. Jisté řešení situace představil jihoafrický generál a pozdější premiér Jihoafrické unie Jan Christian Smuts.¹⁵ Pokusil se skloubit Wilsonovy ideje a meziná-

¹³ Vnitřní suverenita představuje volnost jednání a výkon moci uvnitř, zatímco vnější suverenita znamená volnost akce a nezávislost navenek.

¹⁴ Durman, Karel: *Blízký východ ve světové politice 1918–1959*. Praha 1966, s. 46–47; *Handbook of the Territories which form the Theatre of Operations of the Iraq Petroleum Company Limited and its Associates Companies*. London 1948, s. 118–119; Hobza, Antonín: *Právo mezinárodním ku právu světovému*. Díl I. Praha 1913, s. 20 a 38–44; Týž: *Právo mezinárodní*. Díl I. (Hl. VI.–XI.) a Díl II. Praha 1919, s. 151–152; *Recommendations of the King-Crane Commission with regard to Syria-Palestine and Iraq (August 29, 1919)*. New York 2010, část B, odst. 1. Citováno dle: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/392AD7EB00902A0C852570C000795153> (cit. 20.2.2010) a *Společnost národů, její účel a organizace*, s. 59.

¹⁵ Britské dominium vzniklé v roce 1910 z bývalých britských kolonií Kapsko, Natal,

rodní praxi jednání s nezápadními národy a v prosinci 1918 představil svůj plán, který se zabýval vytvořením Společnosti národů.

Smutsův plán navrhoval, aby bývalá území Centrálních mocností byla spravována Společností národů, čímž se mělo docílit zamezení anexí, jež byly v minulosti často důvodem k válkám. Jedinými povolenými anexemi se mělo stát odtržení Alsaska-Lotrinska ve prospěch Francie a zabránění německých kolonií. Zároveň mělo být budoucím vládám těchto území a národů přiručeno právo na *sebeurčení*, popř. právo souhlasit s novou formou vlády. Správa takto získaných území ale nemusela probíhat pouze skrze Společnost národů. Smuts počítal i s variantou správy prostřednictvím mandátáře, který měl být, bylo-li to možné, nominován nebo (potrhl P.C.) schválen autonomním územím nebo národem. Mandát měl pak mandatář vykonávat svým jménem. Co se týče Mezopotámie (Irák), Libanonu a Sýrie, ty údajně vyžadovaly určitou vedoucí ruku nějaké vnější autority, přičemž Palestina a Arménie měly být přímo kontrolovány nějakou společností národů prostřednictvím mandátáře.

Návrh také počítal s tím, že spravovaná jednotka se mohla kdykoli odvolat ke Společnosti národů, která jediná měla disponovat nejvyšší mocí a dohledem nad výkonem mandátu. Mandatář měl rovněž dodržovat politiku otevřených dveří a rovných hospodářských příležitostí pro všechny. Navíc žádný z nových států bývalých říší neměl být přijat do Společnosti národů, pokud nevyhovoval jistým standardům (vojenské síly, vyzbrojení), přičemž Společnost národů jako nástupce těchto říší měla být obdařena právem dohledu nad těmito územími a zajišťovat pořádek a obecný mír.¹⁶

Zimmermann uvádí, že plán vycházel ze Smutsova názoru na britskou říši, kterou vnímal jako oprávněnou bezmezně rozšiřovat po světě svoji moc, neboť tím prý připojovala k evropské kultuře asijské a africké národy. Dávala tím oněm národům možnost se politicky etablovat a stát se plnohodnotnými členy Commonwelthu. První světová válka pak znamenala konec existence pro několik říší, a proto měla podle Smutse nově navrhovaná Společnost národů převzít úlohu jejich nástupce a dědice. Toto dědictví prý Společnost národů musí nevyhnutelně přijmout a ujmout se úkolu politické výchovy porobených národů, čímž měla vytvořit nové podmínky života národů, které ztratily svoji samostatnost.¹⁷

Oranžsko a Transvaal, jež se v roce 1961 změnilo Jihoafrickou republikou. *Státy a jejich představitelé*. Praha 2010, heslo *Jihoafrická unie*. Citováno dle: <http://www.libri.cz/databaze/staty/podlist.php?id=360> (cit. 20.2.2010).

¹⁶ K l u y v e r , Clasina A. (ed.): *Documents on the League of Nations*. Leiden 1920, s. 82–84 a *The Sydney Morning Herald*, 14th January 1919, s. 4.

¹⁷ Z i m m e r m a n n , Michal A.: *Společnost národů: idea míru a právní organisace*

Smutsova plánu se chopil Wilson a zakomponoval do něj své myšlenky a představy.¹⁸ Území poražených států se konkrétně zabývaly dodatkové dohody o šesti člancích, které byly připojeny k obecněji formulovanému plánu na vznik Společnosti národů.

Wilson navrhoval interpretaci, aby se Společnost národů stala nástupcem území Centrálních mocností, včetně Otomanské říše. Společnost národů tedy měla disponovat suverenitou ohledně konečného nakládání s územími. Buď se jich měla zbavit nebo dál vykonávat jejich administraci dle následujících principů. Zejména měla být zakázána jakákoli anexe takto spravovaných území nějakou mocností. To se mělo týkat nejen států uvnitř Společnosti národů, ale i nečlenů. Zároveň návrh vyžadoval respektování principu sebeurčení, popř. dohodu spravovaných národů ohledně formy vlády, přičemž samozřejmostí měl být výkon administrace a ekonomického vývoje ve prospěch spravovaného národa.

Wilsonův návrh rovněž předpokládal, že Společnost národů bude moci tato nabytá území svěřit ke správě mandatáři-státu nebo mandátní agentuře, které měly být navrhovány nebo (potrhl P.C.) schvalovány autonomním národem nebo územím.¹⁹ Konkrétní mandáty měly být vždy individuální a obsahovat možnost spravovaného národa či vládní jednotky odvolat se a požádat o přezkoumání či o korekci, popř. požadovat nového mandatáře. Mandatář měl mít také povinnost udržovat politiku otevřených dveří a rovných příležitostí, tj. nebránit jiným signatářům *Úmluvy* v působení na spravovaném území. Konečně Wilsonův návrh rovněž ponechal pasáže o uznávání nových států bývalých říší Centrálních mocností, které neměly být uznány Společností národů či získat členství, pokud by nevyhověly podmínkám *Úmluvy*.²⁰

Wilsonův návrh byl následně předán mezinárodním právním poradcům k připomínce a Wilson v něm, po diskusi s francouzskými a britskými představiteli, učinil patřičné změny. Tento další návrh byl představen Ko-

lidstva v minulosti, přítomnosti a budoucnosti. S předmlouvou Dr. Edvarda Beneše. Praha 1931, s. 186–187.

18 Čl. 3 Wilsonova návrhu *Úmluvy o Společnosti národů* přiznává národům politickou nezávislost a teritoriální integritu, přičemž nevylučuje případné budoucí změny hranic dle principu *sebeurčení* (self-determination). Zároveň ale zmiňuje, že světový mír je věcí nejdůležitější, mající přednost před změnami hranic a jurisdikcí. Zajímavé je, že v pozdějších návrzích se již termín *sebeurčení* nevyskytuje, jak již bylo zmíněno výše v poznámce č. 8. K l u y v e r , C. A. (ed.): *Documents*, s. 65.

19 Je třeba si také uvědomit jistý rozdíl mezi oběma variantami. Autonomní národ mohl navrhopvat či schvalovat za své území, které obýval, kdežto pokud území navrhovalo a schvalovalo, mělo to dopad na autonomní národ nebo národy, které se na něm vyskytovaly.

20 K l u y v e r , C. A. (ed.): *Documents*, s. 62 a 70–72.

misi pro Společnost národů vzniklé 25. ledna 1919 a obsahoval, opět v dodatkových dohodách avšak o deseti člancích, řadu zpřesnění.

Předně návrh konkrétně jmenoval nástupnická území Otomanské říše, která nebyla údajně schopna čelit náročným podmínkám tehdejšího světa. Jednalo se o Arménii, Kurdistán, Sýrii, Mezopotámii (Irák), Palestinu a Arábii (Saúdská Arábie). Jejich vývoj tedy měl být svěřen rozvinutým národům, které měly vykonávat mandát nad těmito územími jménem Společnosti národů, nikoli tedy jménem mandatáře, jak původně požadoval Smuts. Zachováno ovšem bylo pravidlo individuálního stanovování mandátů dle potřeb jednotlivých území, které bylo přítomno ve Wilsonově prvním návrhu.

Podstatnější změnou byl čl. 2 dodatkových dohod,²¹ který poprvé rozdělil území a kolonie dle jejich vývoje. Bývalá společenství (communities) Otomanské říše byla shledána jako schopná nezávislé existence, ovšem za podpory a asistence mandatáře, dokud nebudou připravená na plnou samostatnost. V dalších člancích návrh předpokládal pravidelné roční zprávy mandatáře, vymezení mandátu Výkonnou radou prostřednictvím nějakého zákona či úmluvy, která by zároveň ponechávala Společnosti národů právo dohlížet na výkon mandátu, zatímco národu spravovaného území či vládní jednotce by zaručovala právo na úpravy a korekce mandátu, včetně práva na nového mandatáře. Společnost národů měla mít také právo kdykoli těmto jednotkám udělit samostatnost. V platnosti měl také zůstat článek o uznávání nových států Společnosti národů. Konečně důležitou změnou oproti předchozím návrhům měla být povinnost nových států zaručit minoritám bezpečnost a rovné zacházení, jaké měla požívat majorita, což se mimo jiné týkalo i náboženství a víry, jejichž praktikování mělo být rovněž zaručeno nejen *de iure*, ale i *de facto*.²²

Své návrhy přednesla rovněž Francie, Velká Británie i Itálie. Britský návrh v té době nebyl publikován, nicméně se věřilo, že byl velmi podobný plánu gen. Smutse. Jisté principy formuloval i Lord Cecil, který se ale konkrétní podobou řešení „zdeděných“ území nezabýval. Rovněž nebyl publikován ani francouzský návrh. Paragrafovaný návrh *Úmluvy* nakonec předložila pouze Itálie,²³ avšak i ona se otázkou území bývalých Centrálních mocností nezabývala.²⁴

²¹ V jednotném návrhu *Úmluvy* se jedná o podstatně rozšířenější čl. 19 a ve finální verzi *Úmluvy* již jen nepatrně upravený čl. 22. Srov. tamtéž, s. 58–60 a 80.

²² Tamtéž, s. 72 a 79–82.

²³ Podle údajů editora se jedná o francouzský překlad původně italského textu.

²⁴ K l u y v e r , C. A. (ed.): *Documents*, s. 87–99.

Vypracováním jednotného návrhu z předložených návrhů *Úmluvy* byli pověřeni Miller a Hurst.²⁵ Jejich návrh ze 14. února 1919 poté putoval do Komise pro Společnost národů,²⁶ která jej vzala jako základ pro jednání o budoucí finální podobě *Úmluvy*. Pro úplnost lze dodat, že změny ve finální podobě sledovaných pasáží je minimální. Finální podoba *Úmluvy* pouze zpřesňovala některé pojmy a zmiňovala se navíc o tom, že mandatář musí s mandátem souhlasit, čímž mělo být řečeno, že žádný stát neměl být ke správě mandátu přinucen.²⁷

Rámcová podoba mandátního systému

Schválená finální podoba *Úmluvy o Společnosti národů* definuje *systém mandátů* ve svém čl. 22,²⁸ který přiřknul Společnosti národů úkol pomoci bývalým podrobeným národům neschopným samostatné správy s vývojem v civilizované národy. *Společnost národů*, coby symbol civilizace, se tedy měla zasazovat o blaho a rozvoj těchto národů, čehož mělo být dosaženo pomocí poručenství, tj. prostřednictvím *systému mandátů*. Mandatáři se pak měly stát státy pokročilé, a to nejlépe vhodné vzhledem ke svým prostředkům, zkušenostem a zeměpisné poloze, přičemž mandát měl být vykonáván mandatáři ve jménu *Společnosti národů*.²⁹

Ráz mandátů měl být vždy individuální podle aktuální situace. V případě Otomanské říše to znamenalo, že nesvrchovaná území byla shledána natolik rozvinutými, že „*jejich ustavení v nezávislé státy může být prozatím uznáno s podmínkou, že rada a pomoc mandatářova budou státi po boku jejich správě do té doby, než budou s to, aby se řídily samy. Prání těchto společenských celků dlužno především vzít v úvahu při výběru mandatářů.*“³⁰ Co se týče rozsahu udělovaného mandátu, ten byl vymezován pro každý mandát Radou *Společnosti národů* či členy *Společnosti národů*, pokud se dohodli. Zároveň se předpokládalo, že mandát bude ukončen vstupem jednotlivých mandátních území/států do *Společnosti národů*, jenž by *de jure* znamenal jejich nezávislost. Členem *Společnosti národů* se ovšem mohla tato území

²⁵ Miller byl americký právní poradce, zatímco Hurst britský.

²⁶ Podle údajů editora se jedná o anglický překlad původně francouzského textu.

²⁷ K l u y v e r , C. A. (ed.): *Documents*, s. 31, 58–61 a 99.

²⁸ Mandáty byly celkem tři typy podle stupně vývoje národnostního kmene: A, B a C. Mandát typu A se vztahoval na bývalá otomanská území, typ B na středoafriké národní kmeny a typ C na Jihozápadní Afriku a německé ostrovy v jižním Pacifiku. Z i m m e r m a n n , M. A.: *Společnost národů*, pozn. na s. 189.

²⁹ D o n n e l l y , J.: *Human Rights*, s. 9 a *Společnost národů, její účel a organisace*, s. 32 a 67–68.

³⁰ *Společnost národů, její účel a organisace*, s. 67.

stát, pokud si sama svobodně vládla a jejich přijetí schválily 2/3 Shromáždění *Společnosti národů* (čl. 1 *Úmluvy*).³¹

Přidělený mandatář musel rovněž dodržovat několik zásad správy přiděleného mandátu. Předně mandátní území se nestávalo částí území mandátáře, a to ani u mandátu typu C, přičemž obyvatelé mandátního území se logicky nestávali příslušníky státu mandátáře. Navíc mandatář nemohl zcizovat území pod mandátem. Rovněž platilo, že mezinárodní smlouvy mandátáře se nevztahovaly na mandátní území, ledaže by to povolila Společnost národů. Zároveň měla také být respektována zásada otevřených dveří a rovnoprávného hospodářského postavení občanů státu-členů Společnosti národů.³²

Konečně mandatáři také příslušela povinnost podávat každoročně Radě *Společnosti národů* výroční zprávu o svěřeném území. Kontrolu nad výkonem mandátu náležela stále komisi pro mandáty, tj. poradnímu orgánu *Společnosti národů*, který shromažďoval a vyhodnocoval zprávy mandatářů či žádosti obyvatel mandátních území. Svě závěry následně vtěloval do zprávy, která byla předávána Radě *Společnosti národů* a poté veřejně publikována.³³

Jak jsme tedy mohli pozorovat, ve finální verzi *Úmluvy o Společnosti národů* je patrný silný rukopis Wilsona, jenž se nechal inspirovat prvotním plánem generála Smutse, který ve svém návrhu skloubil idealistické myšlenky Wilsona s mezinárodní praxí.

Konkrétní mandáty typu A Společnosti národů

Sèvreská mírová smlouva

Budoucí podobu prostoru po zániku Otomanské říše měla řešit *Sèvreská mírová smlouva*, jejichž prvních 26 článků tvořila právě *Úmluva o Společnosti národů*. Čl. 27, část II., odd. 2 a 3 specifikoval hranice Turecka se Sýrií a Mezopotámií (Irák),³⁴ přičemž čl. 94 stvrzoval ustavení mandátních území v Sýrii a Mezopotámii (Irák) dle čl. 22 *Úmluvy o Společnosti náro-*

³¹ *Tamtéž*, s. 15 a 59.

³² Z i m m e r m a n n , M. A.: *Společnost národů*, pozn. na s. 191–192.

³³ *Společnost národů, její účel a organisace*, s. 32 a 68 a *Společnost národů, její ustavení a organisace*. Vídeň 1923, s. 33.

³⁴ Myšleno Sýrie včetně Libanonu.

dů, tj. čl. 22 *Sèvreské mírové smlouvy*. Mandatáře měli vybrat spojenecké velmoci.³⁵

Čl. 95 se poté vyjadřoval k ustavení Palestiny, jejíž hranice a mandatáře měly stanovit rovněž spojenecké velmoci. Mandatáři se zároveň stanovovala povinnost postupovat ve shodě s deklarací Spojeného království z 2. listopadu 1917, tj. *Balfourovou deklarací*,³⁶ jež už byla velmocemi předtím schválena a v kratším znění vtělena do čl. 95. Palestina se tedy měla stát národní domovinou židovského národa, ale zároveň se zdůrazňovalo, že „*nic by nemělo být činěno, co by mohlo poškodit občanská a náboženská práva současných nežidovských komunit v Palestině nebo práva a politický status požívaný Židy v kterékoli jiné zemi.*“³⁷ Vzhledem k ožehavosti celé situace se zároveň předpokládalo zřízení speciální komise, která by se zabývala otázkami a požadavky jednotlivých náboženských komunit. Podmínky mandátu pak měla schválit *Společnost národů* (čl. 96).

Čl. 98 ukládal Turecku povinnost uznat Hidžáz za svobodný a nezávislý stát,³⁸ a dále zřici se všech práv a titulů nad bývalými územími Otomanské říše ležící vně hranic tehdy vymezeného Turecka. Čl. 99 stanovoval králi Hidžázu, aby umožnil, vzhledem k poloze území, svobodný přístup všem muslimům do země, resp. do Mekky a Medíny, a zároveň čl. 100 aby v oblasti zahraničního obchodu nebyl žádný subjekt zvýhodňován či poškozován.

Čl. 101 se Turecko vzdávalo práv a titulů na Egypt, který byl považován zpětně od 18. prosince 1914 za britský protektorát. Čl. 109 se Turecko též

³⁵ Myšleno Spojené království, Francie, Itálie a Japonsko.

³⁶ 2. listopadu 1917 napsal tehdejší ministr zahraničních věcí Artur James Balfour Lordu Lionelu Walter Rothschildovi, že britský Kabinet schválil deklaraci, jež sympatizuje s židovskými sionistickými aspiracemi a aby ji přednesl Sionistické federaci. Posun ve znění je znát. *Deklarace* mluví o příznivém pohlížení (podtrhl P.C.) „*na zřízení národní domoviny v Palestině a vynasnaží se* (podtrhl P.C.), *aby tohoto cíle bylo dosaženo*“. O konkrétní závazek, jež by Velká Británie měla splnit, se tedy nejedná, což podporuje i charakter dokumentu, který je pouze deklarací, tj. dokumentem, jež je právně nevynutitelný. Oproti tomu *Sèvreská mírová smlouva* jasně mluví o tom, že mandatář „*bude odpovědný za naplnění deklarace* (Balfourovy – pozn. P.C.) ... *ve prospěch zřízení národní domoviny židovského národa v Palestině*“. *Balfour Declaration*. New York 2010. Citováno dle: <http://umispa.un.org/UNISPAL.NSF/0/E210CA-73E38D9E1D052565FA00705C61> (cit. 20.2.2010) a *The Treaty of Sèvres*, čl. 95.

³⁷ *The Treaty of Sèvres*, čl. 95.

³⁸ Přímořské území na západě Arabského poloostrova, které po první světové válce získalo nezávislost na Otomanské říši a které bylo domovinou rodu Hašimitů. Toto království bylo ovšem roku 1925 obsazeno Nadždem, přičemž v roce 1932 vznikla z Nadždu a Hidžázu Saúdská Arábie. *Státy a jejich představitelé*. Praha 2010, heslo *Hidžáz*. Citováno dle: <http://www.libri.cz/databaze/staty/podlist.php?id=331> (cit. 20.2.2010).

muselo vzdát svobodné plavby Suezským kanálem ve prospěch Velké Británie a čl. 112 veškerých poplatků placených Egyptem, přičemž Velká Británie se zavázala převzít konkrétní egyptské úvěry. Čl. 113 pak prohlašoval platnost úmluvy mezi britskou a egyptskou vládou o statusu a správě Súdánu z roku 1899. Čl. 115 dále potvrzoval anexi Kypru Brity, která proběhla 5. listopadu 1914 a čl. 116 se Turecko opět vzdávalo všech práv a titulů nad tímto ostrovem, včetně poplatků ostrova sultánu.

Čl. 118 muselo Turecko uznat francouzský protektorát v Maroku, včetně veškerých důsledků z toho plynoucích, a to zpětně od 30. března 1912. To samé platilo v čl. 120, avšak nejednalo se o Maroko ale o Tunis. Zároveň se čl. 121 Turecko mělo zříct veškerých práv a privilegií v Libyi, které byly sultánu ponechány *lausannskou smlouvou* z roku 1912. Konečně čl. 122 Turecko mělo stvrdit, že vybrané ostrovy v Aegeanském moři a ostrov Castellorizzo připadnou Itálii.

Pro doplnění je třeba ještě uvést, že čl. 132 Turecko mělo pozbyt všech práv a titulů vně svých hranic, resp. ve všech neevropských územích a teritoriích, které nebyly *Sèvreskou mírovou smlouvou* zmíněny, ve prospěch spojeneckých velmocí. Zároveň Turecko mělo uznat a přijmout opatření, která učiní spojenecké velmoci, popř. i se třetími velmocemi, kde to bude nutné.³⁹

Sèvreskou mírovou smlouvou se měl tedy legalizovat stav, jež na netureckých územích bývalé Otomanské říše panoval. Velká Británie spravovala Palestinu a Mezopotámii, Francie zase Sýrii s Libanonem. Kromě toho Arménie vyhlásila roku 1918 samostatnost. Tento pořádek ovšem narušilo turecké národní hnutí v čele s Mustafou Kemalem Paşou, Atatürkem, které *Sèvreskou mírovou smlouvu* neuznalo a vyhlásilo Tureckou republiku. Následovaly boje s Řeckem, Itálií, Brity a Ruskem. Nakonec byla svolána konference do švýcarského Lausanne, kde byla 24. července 1923 podepsána *lausannská konvence*, jež revidovala *Sèvreskou mírovou smlouvu*.⁴⁰

Lausannská konvence

Konvence čl. 3 znova vymezila hranice Turecka se Sýrií a Irákem. V případě Iráku nedošlo ke shodě ohledně Mosulu, tj. části nevzniklého Kurdistanu, a proto přesná hranice měla být vymezena v budoucnu na jednání mezi Tureckem a Velkou Británií.⁴¹ Hranice se Sýrií upravovala již dříve

³⁹ *The Treaty of Sèvres*, čl. 27, 94–122 a 132.

⁴⁰ Moravcová, D. – Bělina, P. – Pečenka, M.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, s. 33–34.

⁴¹ Problém mezi Tureckem a Irákem se povedlo vyřešit až 13. června 1926, kdy se Tu-

uzavřena *francouzsko-turecká dohoda* z 20. října 1920. Tím je jasně naznačeno, kdo držel svrchovanost nad bývalými nesvrchovanými územími Otomanské říše. *Sèvreská mírová smlouva* ještě neznala obě strany, kdežto *lausannská konvence* je již označuje, tj. Turecko-Francie a Turecko-Velká Británie. Čl. 15 pak představuje nepatrnou modifikaci čl. 122 *Sèvreské mírové smlouvy*, který řešil záležitost ohledně tureckých ostrovů, jež měly připadnout Itálii. Čl. 16–22 pak pouze ve stručnější podobě opakují čl. 101, 112, 113, 115 a 121 *Sèvreské mírové smlouvy* týkající se Egyptu, Súdánu, Kypru a Libye. Otázka Palestiny se neřešila, neboť v té době byl už Velké Británii svěřen mandát Společnosti národů nad Palestinou.⁴²

Palestinský mandát

Lausannskou konvencí byla opomenuta Palestina, neboť o jejím osudu rozhodl už *palestinský mandát* přijatý Radou Společnosti národů v Londýně dne 24. července 1922, jenž byl svěřen Velké Británii. Úvodní preambule dokumentu odkazuje na čl. 22 *Úmluvy o Společnosti národů* a *Balfourovu deklaraci* s tím, že území Palestiny mělo přejít pod mandát *Společnosti národů*. Následné uspořádání poměrů mělo být plně v souladu s *Balfourovou deklarací*, neboť velmoci výslovně vnímaly Palestinu jako domovinu Židů, s níž byli v průběhů věků spjati. Mandatářem se pak výslovně stala Velká Británie, jež musela být schválena Radou Společnosti národů.

Čl. 1 říkal, že mandatář měl disponovat plnou legislativní a správní mocí. Čl. 2 zase definoval cíl celého mandátu, tj. splnit vize načrtnuté *Balfourovou deklarací*, zajistit rozvoj samosprávných institucí a chránit občanská a náboženská práva všech obyvatel Palestiny bez rozdílu rasy či vyznání. Čl. 3

recko nakonec rozhodlo vzdát se území Mosulu, přičemž hranici mezi oběma státy tvořila tzv. *bruselská linie*, která ale byla jemně poupravena ve prospěch Turecka (kap. I, čl. 1). Dále smlouva vymezovala postup, jakým bude hranice vyznačena (kap. I, čl. 3), přičemž následující kapitola smlouvy specifikovala vzájemnou situaci na hranicích, aby byly vztahy vyhovující a korektní (kap. II, čl. 6–13). Třetí, poslední kapitola pak obsahovala všeobecná ustanovení, ve kterých se strany dohodly, že Irák bude platit po 25 let Turecku 10% ze zisku z obchodu s ropou (kap. III, čl. 14) a že nebude stíhat osoby jiného politického názoru, které budou na jeho území (kap. III, čl. 16). Konečně příloha smlouvy poskytovala podrobný popis linie hranice mezi oběma státy. *Smlouva mezi Spojeným královstvím a Irákem a Tureckem, o úpravě hranic mezi Tureckem a Irákem, spolu s vyměněnými notami*. In: *Zahraniční politika, sborník pro studium mezinárodních otázek politických, hospodářských a právních*, 1. díl, roč. 5 (7), 1926, s. 1071–1076.

⁴² *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, July 24, 1923*. Provo 2010, čl. 3 a 15–22. Citováno dle: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Lausanne (cit. 20.2.2010) [dále jen *Treaty of Lausanne*].

ukládal mandatáři, aby se snažil podpořit místní autonomii Palestiny a čl. 5 aby nepostupoval či nepronajímal palestinské území jiným vládám. Čl. 13 pak stanovoval povinnost umožnit volný přístup na svatá místa komukoli, jakož i svobodu vyznání, za což plně odpovídal mandatař, přičemž čl. 15 stanovoval, že nikdo nesmí být vyhoštěn kvůli svému vyznání. Zároveň bylo zajištěno vzdělávání v mateřském jazyce, přičemž čl. 22 explicitně říkal, že úředními jazyky jsou angličtina, arabština a hebrejštiny. Čl. 23 pak tvrdil, že administrativní Palestina plně uznává náboženské svátky jednotlivých komunit a bere je za legální, resp. za dny odpočinku pro konkrétní členy komunity. V mandátu se tedy nikde nemluví o zvýhodnění Židů na úkor ostatních etnik a bylo zdůrazněno, že práva nežidovských komunit jsou plně chráněna, tj. záruka občanství, svobody vyznání, užívání mateřského jazyka, vzdělávání v mateřském jazyce apod. Konečně čl. 27 stanovil, že veškeré úpravy mandátu musí schválit Rada *Společnosti národů*.⁴³

Mandát v Zajordánsku

Po válce zůstalo území Zajordánska pod vojenskou správou Britů. Ti se stáhli ze syrského pobřeží a z území spravovaném Fajsalovou administrativou severně od řeky Jarmuk. Po nástupu Lorda Curzona do funkce ministra zahraničí se stala linie na řece Jarmuk hranicí sfér. Severní připadla Francii, jižní Britům, což jednoznačně podkopalo pozici Fajsala v Damašku, kam mu dopomohli právě Britové v roce 1918. Ten proto musel v létě 1920 zemi opustit. Rozhodnutí Velké Británie a Francie šlo navíc proti přáním samotných Arabů, jak o tom informovala King-Cranova komise vyslaná do oblasti Wilsonem.

Situaci ovšem komplikoval i zmatek způsobený odlišnou vizí Fajsala a jeho otce Husajna Hášimitského, krále Hidžázu, o budoucnosti Arabů. První uvítal stát se vládcem Sýrie, druhý snil o rozlehlé Hášimitské říši. V té době navíc vládla v pozdějším Zajordánsku anarchie místních šejků, kteří často napadali židovská osídlení západního břehu Jordánu. Situaci také zhoršoval útěk Fajsalových stoupenců právě do neklidného Zajordánska, čímž hrozil preventivní útok ze strany Francouzů proti možným nepokojům, aby chránili situaci v Sýrii. Kromě toho se o restauraci Fajsalova Syrského království pokusil jeho bratr Abdulláh, jehož ale okolnosti nakonec přiměly setrvat v Ammánu.

Britové proto vytvořili na území Palestiny Zajordánsko, pročež ale neexistoval žádný právní rámec, který by umožňoval Zajordánsko uznat

⁴³ *Mandate for Palestine*. New York 2010, čl. 1–2, 3, 5, 13, 15, 22–23 a 27. Citováno dle: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/2FCA2C68106F11AB05256BCF007B-F3CB> (cit. 20.2.2010).

formálně. Jeruzalémská jednání Churchilla s Abdulláhem ovšem přineslo uznání Abdulláha coby vládce Zajordánska a bylo slíbeno, že v budoucnu bude uznána samostatnost státu. Abdulláh ale musel učinit ústupky, tj. a) nepodnikat žádné akce proti Francouzům v Sýrii, b) zřeknout se práv a požadavků na irácký trůn, c) uznat britský mandát nad Zajordánskem coby částí Palestiny, d) zřídit administrativu, která bude spravovat území ve jménu Velké Británie a e) přijmout v Ammánu zástupce Herberta Samuela, který bude u Abdulláha fungovat jako poradce. Abdulláh britské podmínky přijal. *Úřad pro kolonie* pak nakonec došel v roce 1921 k závěru, že podmínky stanovené palestinským mandátem nejsou aplikovatelné na území Zajordánska. Situaci proto řešila finální předloha *palestinského mandátu*, kde v čl. 25 bylo řečeno, že na území východně od Palestiny k řece Jordán mandatář nebude uplatňovat ta znění *palestinského mandátu*, která považuje za neaplikovatelná a naopak učiní taková opatření, která shledává za vhodná vzhledem k panujícím podmínkám, přičemž nesměl učinit něco, co by bylo v rozporu s čl. 15, 16 a 18 *palestinského mandátu*.⁴⁴

Roku 1923 Abdulláh vyhlásil samostatnost Zajordánska, nicméně země zůstávala stále pod správou Britů. O dva roky později byla podepsána *Had-daská dohoda* uzavřená mezi Sýrií a Nadždem,⁴⁵ která zřídila koridor mezi těmito územími, což pomohlo vytvořit společnou hranici mezi Zajordánskem a Irákem. Konečně roku 1928 Spojené království uzavřelo s Abdulláhem dohodu, jež uznávala v Zajordánsku nezávislou vládu, nikoli ale plnou suverenitu státu, neboť dle čl. 2 dohody si Britové ponechali výkon legislativní a správní moci ve státě.⁴⁶

⁴⁴ Čl. 15 se týká svobody vyznání a vzdělávání v národním jazyce, čl. 16 dohledu nad náboženskými a charitativními organizacemi všech vyznání a to způsobem, aby byl zachován v zemi veřejný pořádek a aby nebylo učiněno nic, co by mohlo daný subjekt diskriminovat či obtěžovat. Konečně čl. 18 stanovuje, že v zemi nesmí být diskriminována žádná osoba jakéhokoli státu a zároveň upravuje minimální ekonomické podmínky. *Mandate for Palestine*, čl. 15–16 a 18.

⁴⁵ Vnitrozemský sultanát, který se rozkládal na většinu území Arabského poloostrova a který se osamostatnil z nadvlády Otomanké říše po první světové válce. Jeho vládce Ibn Saúd, sídlící v Rijádu, roku 1925 dobyl pobřežní království Hidžáz a roku 1932 bylo království Hidžázu a Nadždu přejmenováno na Saúdskou Arábii. *Státy a jejich představitelé*. Praha 2010, heslo *Nadžd*. Citováno dle: <http://www.libri.cz/databaze/staty/podlist.php?id=420> (cit. 20.2.2010).

⁴⁶ B r e n c h l e y , Frank: *Britain and the Middle East: an economic history 1945–87*. London 1989, s. 29; *An Interim Report on the Civil Administration of Palestine, during the period 1st July, 1920 – 30th June*. New York 2010. Citováno dle: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/349B02280A930813052565E90048ED1C> (cit. 20.2.2010); *The Making of Transjordan*. Amman 2001. Citováno dle: http://www.kinghussein.gov.jo/his_transjordan.html (cit. 20.2.2010); *Mandate for Palestine*, čl. 25; P o m e -

Konec mandátního systému

Už samotné články *Úmluvy o Společnosti národů* předznamenávaly, že mandátní systém je řešením dočasným, neboť jednotlivá mandátní území typu A měla po dokončení svého vývoje v plnohodnotné moderní státy vstoupit do Společnosti národů. Jako první získal formální nezávislost Irák v roce 1932, přičemž vliv Britů byl patrný až do konce monarchie v roce 1958. Během války v roce 1941 byla vyhlášena nezávislost Sýrie a Libanonu, které se staly plně suverénními zeměmi až v roce 1946 po odchodu Francouzů. V roce 1948 získalo plnou nezávislost Jordánsko, jež bylo už od roku 1923 považováno Brity za národní stát. Konečně v roce 1948 byl zřízen také stát Izrael, který učinil definitivní tečku za mandátním systémem typu A *Společnosti národů*.⁴⁷

Závěr

Idealistické myšlenky prezidenta Wilsona a mezinárodní praxe přístupu k porobeným národům byly inspirací pro Smutsův plán vzniku Společnosti národů, přičemž tento plán se stal zpětně základem Wilsonova návrhu Společnosti národů. Ačkoli se k vytvoření Společnosti vyjádřily i jiné strany, finální podoba *Úmluvy o Společnosti národů* nese zřetelný Wilsonův rukopis. Nová Společnost národů tedy měla být výrazem snahy urovnat mezinárodní vztahy do podoby, aby již nebylo nutné se opět podrobit zdrcující zkušenosti první světové války.

Válkám, jež mnohdy byly vedeny o nějaké teritorium, mělo být zamezeno prostřednictvím zákazu anexí území. Problémem ovšem nebyly vždy

r a n c e , M.: *The United States and*, s. 4 a S i c k e r, Martin: *The Middle East in the twentieth century*. Westport 2001, s. 59–66.

47 C o l l e l o , Thomas (ed.): *Lebanon: A Country Study*. Washington 1987, kapitola *The French Mandate, World War II and Independence*. Citováno dle: <http://countrystudies.us/lebanon/> (cit. 20.2.2010); C o l l e l o , Thomas (ed.): *Syria: A Country Study*. Washington 1987, kapitola *The French Mandate, World War II and Independence*. Citováno dle: <http://countrystudies.us/syria/> (cit. 20.2.2010); K l u y v e r , C. A. (ed.): *Documents*, s. 60; M e t z , Helen Chapin (ed.): *Iraq: A Country Study*. Washington 1988, kapitola *Iraq as an Independent Monarchy, World War I and the British Mandate*. Citováno dle: <http://countrystudies.us/iraq/> (cit. 20.2.2010); T á ž (ed.): *Israel: A Country Study*. Washington 1988, kapitola and *Prelude to Statehood*. Citováno dle: <http://countrystudies.us/iraq/> (cit. 20.2.2010); M e t z , Helen Chapin (ed.): *Jordan: A Country Study*. Washington 1989, kapitola *Transjordan*. Citováno dle: <http://countrystudies.us/jordan/> (cit. 20.2.2010); *The Middle East 1948*. London 1948, s. 196–198.

spory mezi suverénními státy. První světová válka totiž nastolila otázku, jak také naložit s územími po mnohonárodnostních říších, jež se během války pod tíhou nacionalismu rozpadly nebo byly poraženy. Některým územím byla udělena samostatnost, jiná, zejména neevropská, byla shledána jako nedostatečně vyvinutá, aby obstála v novém světě. Jako nejschůdnější a nejlogičtější se ukázalo řešení, jež učinilo nástupcem a správcem těchto nevyvinutých území Společnost národů. Tím se zároveň „rozložila“ míra provinění a odpovědnosti za rozhodnutí ohledně vymezení hranic, neboť budoucí potenciální agresor mohl jen stěží obvinít potenciálně napadený stát z neoprávněných „teritoriálních úprav“.

Spravovat rozlehlá a početná území jistě nebylo v silách Společnosti národů, a proto byl do *Úmluvy* zakomponován nástroj umožňující tuto správu delegovat na některého člena Společnosti. Tímto nástrojem byl mandátní systém, který opravňoval vybraného mandatáře vykonávat mandát nad svěřeným územím ve jménu Společnosti národů. Vzhledem k mezinárodnímu vlivu, moci a zájmu v oblasti Blízkého východu se správci mandátů typu A staly Velká Británie spolu s Francií. Velké Británii připadla Mezopotámie (Irák) a Palestina s později vyděleným Zajordánskem a Francií Sýrie s Libanonem.

Přidělené mandáty byly dočasné, neboť vstupem spravovaného území do Společnosti národů vznikal plně suverénní stát. Co se týče konkrétních podmínek jednotlivých mandátů, z nich vyplývá, že svěřené mandátní území nemohlo být mandatářem zcizeno, mandatář musel zajistit rovný přístup na území ostatním státům, měl plnit úkol politické výchovy nedostatečně vyvinutého národa či zajistit obyvatelům jejich občanská práva. Z formálního hlediska tedy mandátní systém v žádném případě nepředstavoval systém koloniální. Pokud už bychom přece jenom chtěli daný stav hodnotit jako polokoloniální či koloniální, je třeba hledat příčiny v prováděné politice mandatářů, v jejich motivech a zájmech v oblasti, kdy se reálné provádění mandátů odchylovalo od definovaného rámce, jak o tom svědčí např. Zimmermann,⁴⁸ který naráží na tajné válečné dohody Velké Británie, Francie, Itálie a Ruska, na neférové jednání s arabskými představiteli a na výkon mandátů Velkou Británií a Francií.

Přesto jedna výjimka existovala v podobě čl. 1 *palestinského mandátu*, který přiřknul mandatáři plnou legislativní a správní moc, což bylo v rozporu s čl. 22 *Úmluvy o Společnosti národů*. Schválením tohoto mandátu Radou Společnosti národů v Londýně dne 24. července 1922 Společnost národů překročila své pravomoci, neboť neměla oprávnění vykonávat suverénní moc nad těmito územími, jelikož sama nebyla státem, a za druhé

⁴⁸ Z i m m e r m a n n , M. A.: *Společnost národů*, s. 188–197.

mandatář z podstaty věci neměl právo tuto moc nabýt, protože ta patřila jen a pouze spravovanému národu. Zimmermann tento stav interpretuje poukáním na to, že se Britové snažili naplnit vizi *Balfourovy deklaráce*, jak to ostatně říkal i čl. 2 *palestinského mandátu*.⁴⁹ Tímto krokem ale došlo k situaci, kdy podoba státu měla odpovídat charakteru minoritního obyvatelstva, Židů, a Arabům, kteří tvořili většinu, bylo odepřeno právo na sebeurčení, neboť museli žít v židovském státě. V tomto bodě tedy Společnost národů porušila *Úmluvu* podruhé. Zde proto můžeme vidět počátek vleklého arabsko-izraelského konfliktu, jež není dodnes ukončen.

Lze tedy říci, že *mandátní systém typu A* vznikl jako další etapa přístupu k nevyvinutým národům, kdy se Společnost národů zhostila úkolu pomoci těmto národům se plně politicky etablovat. Zároveň ale také posloužil jako nástroj realizace *Balfourovy deklaráce*, která sympatizovala s vytvořením národní domoviny pro Židy.

HOW AND WHY WAS THE VLASE A MANDATE OF THE LEAGUE OF NATIONS CREATED?

The Class A mandate of the League of Nations was a vehicle of solution of an issue how to treat territories of the multinational empires, which became disintegrated thanks to nationalism or were defeated during the World War I. The origin of it consisted mainly in the ideas of Woodrow Wilson and international practice, which led J. C. Smuts to formulate the first draft of the system. Nevertheless, final form of the draft bore the stamp of Wilson's influence and was incorporated into the *Covenant of the League of Nations*.

Raison d'être of the system was also to assist the new nations to entrench politically in full. Details were specified in the Treaty of Sèvres, Treaty of Lausanne and the Mandate for Palestine, which finally assigned territories of Jordan, Mesopotamia (Iraq) and Palestine to the United Kingdom and territories of Syria and Lebanon to France. The mandates should have been administrated in favour of the mandatory territories not mandataries, but the reality differed. Moreover, the Council of the League of Nations overstepped its authority, when approved the Mandate for Palestine, which was at variance with the Covenant of the League of Nations. The Article 1 of the Mandate for Palestine granted the United Kingdom full powers of legislation and of administration, but this infringed the Article 22 of the Covenant of the League of Nations. Besides, the Council of the League of Nations did not fulfil the principle of self-determination of Palestinian Arabs properly, when approved the creation of national home of Jews in accord with the Balfour declaration. Hence Palestinian Arabs ended up in a Jewish national state, although they formed a majority of the population of this country. Herein we can see an origin of the long-standing bloody conflict between the Jews and the Arabs.

The mandate system did not last so long and until the end of the 1940s, there were not any mandatory territory in the Middle East.

⁴⁹ Tamtéž, s. 188 a 194–195.